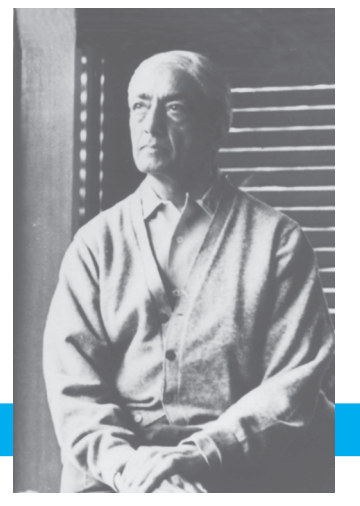

अंतरलहरी

कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडिया, मुंबई

सप्टेंबर - डिसेंबर २००९ वर्ष २ अंक ३ पृष्ठे ८ रु. २/-

आपण एवढे महत्त्वाकांक्षी का बरे असतो ?

(प्रश्न:) “मला तर वाटते की, माणसात जर महत्त्वाकांक्षा नसती, तर जगात कोणतीही गोष्ट होऊ शकली नसती. माणसात जर महत्त्वाकांक्षा नसती, तर आजही आपण घोडागाडीतून हिंडत राहिलो असतो. महत्त्वाकांक्षा हे प्रगतीचेच दुसरे नाव आहे. माणसाची प्रगती जर होत राहिली नाही, तर त्याचा न्हासच होत जाईल. माणूस मृत्युपंथास लागेल.”

(कृष्णमूर्ती:) पण हे पहा की, आजपर्यंत माणूस या जगातल्या ज्या गोष्टी घडवून आणीत आला आहे, त्यांच्यामुळे अधिकाधिक दुःख-दैन्य व महायुद्धे यांचीच सारखी वाढ होत नाही का? मग माणसाची ही अशी महत्त्वाकांक्षा म्हणजेच प्रगती असे म्हणता येईल का? आता आपण प्रगतीचा विचार थोडा बाजूला सारून नुसत्या महत्त्वाकांक्षेचाच विचार करू. आपण महत्त्वाकांक्षी का बरे असतो? आपण कशात तरी यश मिळवावे, कुणीतरी विशेष व्हावे असे आपणांस का बरे वाटत असते? इतरांहून वरचढ होण्याची आपण का बरे धडपड करीत असतो? राज्यशासनाच्या द्वारा, विचारप्रणालीच्या द्वारा किंवा केवळ स्वतःच्याच द्वारा आपले महत्त्व प्रस्थापित करण्याचा आपला एवढा अट्टहास का असतो? स्वतःचे महत्त्व प्रस्थापित करण्याची अभिलाषा, हेच आपल्या संघर्षाचे व संभ्रमांचे मूळ कारण नाही का? समजा, आपल्यात महत्त्वाकांक्षा नसती, तर आपण नष्ट का होऊन जाऊ? महत्त्वाकांक्षेचाचून देहधारणा होऊ शकणार नाही का?

“पण जीवनात जर यश लाभणार नसेल, मानमान्यता लाभणार नसेल, तर नुसत्या जगण्याची कुणाला तरी हाव वाटेल का ?”

पण तुमच्या या देशाच्या व कीर्तीच्या अभिलाषेमुळे आंतरिक व बाह्य असा उभय स्वरूपाचा संघर्ष उत्पन्न होत नसतो का? महत्त्वाकांक्षारहित जीवन जगणे, याचा अर्थ न्हास पावणे असा का आहे? संघर्षरहित जीवन म्हणजे कूपमंडुकाचे जीवन, स्थाणुवत् जीवन असा अर्थ होतो का? आपल्या निष्ठा, आपले सिद्धान्त या मादक द्रव्यांनी आपण स्वतःला गुंगवून, झोपवून टाकू शकतो आणि म्हणून सखोल स्वरूपाच्या संघर्षाचे अस्तित्व आपल्याला जाणवनासे होते. आपणापैकी बहुतेक लोकांच्या बाबतीत, कोणते तरी कार्य करीत राहणे, हेच गुंगीचे औषध होऊन बसते. पण अशा गुंगीच्या अवस्थेत राहणे हेच वस्तुतः माणसाच्या न्हासाला व क्षयाला कारणीभूत होत असते, ही गोष्ट उघडच नाही का? हे सर्व खोटे आहे, याची ज्याला जाणीव होते, तो काय यामुळे मृत्युपंथास लागेल? कोणत्याही प्रकारची महत्त्वाकांक्षा असणे मग ती सुख मिळविण्याची असो, यश प्राप्त करून घेण्याची असो की, ईश्वरप्राप्तीची असो, अशी महत्त्वाकांक्षा म्हणजे आंतरिक व बाह्य स्वरूपाच्या संघर्षाचे बीज पेरणेच होय. वस्तुस्थितीची साक्षात जाणीव होणे हे निष्क्रियतेचे किंवा मरणाचे लक्षण खासच नव्हे. पण असे असूनही आपण महत्त्वाकांक्षी का बरे बनत असतो?

“मला स्वतःला असे वाटते की, कोणत्या तरी हेतुप्राप्तीसाठी प्रयत्न करण्यात जर मी सारखी गुंतले नाही, तर मला जीवन कंटाळवाणे व निरस वाटू लागेल. पूर्वी माझी महत्त्वाकांक्षा माझ्या पतीला यश मिळवून देण्याची होती. पतीच्या द्वारा मी स्वतःचीच महत्त्वाकांक्षा पुरी करीत होते, असे कदाचित आपण म्हणालही. पण आता मात्र एका कल्पनेच्या द्वारा मला माझीच महत्त्वाकांक्षा पुरी करून घ्यायची आहे. महत्त्वाकांक्षेबद्दल असा विचार मी कधी केलाच नव्हता. पण मी महत्त्वाकांक्षी होते, एवढे मात्र खरे.”

हुषारी व महत्त्वाकांक्षा यांना आपण एवढे का बरे बिलगून बसत असतो? वस्तुतः आपले जे वास्तव स्वरूप असते, त्याच्याकडे डोळेझाक करण्याची उसळी म्हणजेच महत्त्वाकांक्षा नाही का? आपली ही अशी हुषारी ही वस्तुतः निर्बुद्धताच नाही का? आणि निर्बुद्धता हेच आपले वास्तव रूप नाही का? आपल्या या वास्तव स्वरूपाची आपल्याला एवढी भीती का बरे वाटत असते? आपले जे वास्तव स्वरूप आहे, तेच जर आपले नेहमीचे स्वरूप राहणार असेल, तर मग त्याच्यापासून दूर पळण्यात काय अर्थ आहे? आपल्या वास्तव स्वरूपापासून दूर जाण्यात आपणास कदाचित यश मिळेलही. पण आपण असे कितीही दूर जाऊ शकलो तरी आपले जे वास्तव स्वरूप असते, ते जसेच्या तसेच कायम असते आणि ते संघर्षाची व दुःखाची निर्मिती करीतच राहते. आपल्या एकटेपणाची, आपल्या रितेपणाची आपल्याला एवढी भीती का वाटत असते? आपल्या वास्तव स्वरूपापासून दूर पळण्यासाठी केल्या जाणाऱ्या प्रत्येक कृतीमुळे दुःख व वैरभाव यांचीच वाढ होत जाणार, हे आपण ध्यानात घेतले पाहिजे. आपल्या वास्तव स्वरूपापासून दूर पळणे किंवा ते टाळणे, म्हणजेच संघर्ष होय. याशिवाय संघर्षाचे दुसरे कोणतेही कारण नसते. आपल्या वास्तव स्वरूपाचे साक्षात दर्शन घेण्यास आपण कचरतो, म्हणूनच संघर्ष अधिकच गुंतागुंतीचा बनत जातो आणि तो सोडविणे अधिकाधिक अवघड होऊन बसते. जे वास्तव असते, त्याच्यामध्ये कसलीही गुंतागुंत नसते; गुंतागुंत जी असते, ती वास्तवापासून दूर जाण्यासाठी आपण शोधलेल्या नाना पळवाटांमध्येच असते.

जीवनभाष्ये, खंड एक

संपादकीय

महत्वाची किंवा मोठी आकांक्षा म्हणजे महत्वाकांक्षा. आकांक्षा म्हणजे इच्छा. पण आकांक्षा ह्या शब्दात इच्छेला एक वेगळा पैलू आहे, उत्कंठा, धाव, आशा ह्यांची उत्कट झलक आहे आणि ती जेव्हा सततचा ध्यास बनते तेव्हा इच्छेमध्ये सदा वावरणाऱ्या मनाला एक जोरदार ऊर्जा मिळते. ते मन आकांक्षांनी बेभान होऊन धावते. दैनंदिन इच्छाच आपल्या जीवनात गुंता निर्माण करतात आणि कळत नकळत आपण त्यात गुरफटले जातो. जेव्हा ती इच्छा विशाल रूप धारण करते, कधी कधी तिला प्रतिष्ठा, सामाजिक मान्यता प्राप्त होते तेव्हा तिची धाव अधिकच सुसाट होते, मग मागे वळणे नाही. ती ही महत्वाकांक्षा जिला जीवनात अनन्यसाधारण महत्त्व प्राप्त झाले आहे. आयुष्याला महत्वाकांक्षेशिवाय अर्थ नाही, दिशा नाही असे संस्कार आपल्यावर लहानपणापासून केले जातात. तिच्याशिवाय जीवन निस्तेज समजले जाते व महत्वाकांक्षेचा गौरव केला जातो.

आणि कृष्णमूर्तीसारखा एखादा क्रांतीदर्शी विचारवंत प्रश्न विचारतो 'महत्वाकांक्षेपासून संपूर्ण मुक्त होता येईल का?', तेव्हा आपण संपूर्णपणे गोंधळून जातो. युगानुयुगे जो संस्कार आपण जीवनासाफल्यासाठी आवश्यक मानला त्यालाच कृष्णजी आव्हान देतात, तेव्हा आपण गोंधळून जातो आणि म्हणून कृष्णजींना नेमके काय म्हणायचे आहे या संभ्रमात आपण पडतो.

या प्रश्नातून स्वाभाविकपणे अनेक प्रश्न उद्भवतात. पण आपली चर्चा, महत्वाकांक्षेच्या मानवी जीवनावर व पर्यायाने समाजावर उघड उघड होणाऱ्या परिणामापुरती मर्यादित राहिल. कोणी म्हणेल महत्वाकांक्षा नसेल तर प्रगती नसेल. आज जगाने जी प्रगती केली आहे त्यामागे कोणाची ना कोणाची महत्वाकांक्षा आहे.

आता मुळातच प्रश्न उद्भवतो की जिला आपण भौतिक प्रगती समजतो त्या प्रगतीने या ग्रहावरील अखिल चराचर सृष्टीच्या अस्तित्वालाच धोका निर्माण केला तर तिला प्रगती म्हणायचे का? मूठभर लोक आपल्या सुखासाठी इतर सृष्टीचा वापर करून शिखरावर पोचतात त्यालाच प्रगती म्हणायचे असेल तर महत्वाकांक्षेला स्थान आहे.

मानवी शरीर व मन यांना नैसर्गिक उत्क्रांतीमध्ये अशी काही क्षमता प्राप्त झाली आहे की, मानव ह्या सुंदर पृथ्वीतलावर पवित्र आणि प्रेममय जीवन जगू शकेल. मानवी जीवनाला अर्थ असला तर तोच असू शकेल.

प्रश्नकर्ता: जर एखाद्या माणसाला महत्वाकांक्षा नसेल तर तो या जगात, जिथे स्पर्धाच स्पर्धा आहे, तिथे कसा तग धरेल?

कृष्णमूर्ती : मला प्रश्न पडतो की आपण महत्वाकांक्षी का असतो? तुम्ही तुमच्या उद्योगधंद्यात, शाळेत, जे काही करता त्यात महत्वाकांक्षी असता, होय ना? आपण मत्सरी, महत्वाकांक्षी का असतो? आपल्याला अनेक उद्दिष्टे प्रोत्साहित करित असतात, म्हणून आपण महत्वाकांक्षी आहोत का? की मग असे आहे का की महत्वाकांक्षे शिवाय, काहीतरी गाठण्याचा, कोणीतरी बनण्याचा प्रयत्न केल्याशिवाय आपण असूच शकत नाही? आपण महत्वाकांक्षी नसलो तर काय होईल? आपण कोणीही नसू असेच ना? आपली ओळख राहणार नाही, आपली यशाची, मोठे होण्याची स्वप्ने नसतील, आणि आपण नुसते जगू, परंतु असे जगणे ही खास तृप्तीची बाब वाटत नाही. म्हणून आपण स्पर्धायुक्त समाज निर्माण करतो ज्यात महत्वाकांक्षेला प्रोत्साहन दिले जाते, आणि ज्याला यातून बाहेर पडायचे आहे त्याची, आजूबाजूचे लोक उपेक्षा करतात. मी फक्त ऐहिकदृष्ट्या

त्याला महत्वाकांक्षेची जरूरी नाही. त्याला गरजांची मर्यादा समजणारी प्रज्ञा हवी. त्यासाठी प्रगतीची गरज नाही, संथ गती हवी, हव्यासाविना गती! ही गती म्हणजे बदल, जो युगानुयुगे होतच आहे. त्यात महत्वाकांक्षा नसते. महत्वाकांक्षेने आणलेल्या बदलात हिंसा असते. कळीचे फुलात व फुलाचे फळात स्थित्यंतर होते, त्यात सहजता असते, सौंदर्य असते. मानवी मन तसेच बहरू शकेल जर त्यात इच्छांचे तांडव नसेल.

महत्वाकांक्षेने माणसाचे काय केले? एकतर जीवनात प्रचंड गती निर्माण केली, जी शरीराला व मनाला पेलवणे कठीण झाले आहे. अनेक शारीरिक व मानसिक आजार निर्माण झाले. त्यासाठी इस्पितळे, प्रयोगशाळा, डॉक्टर्स, मनोविकारतज्ज्ञ ह्यांची गरज वाढली. वातावरण ही चिंतेची बाब बनली आहे. काही वर्षांपूर्वी शुद्ध पाणी विकत घ्यावे लागते हे विचित्र वाटत असे, तर काही वर्षांनंतर शुद्ध हवेचे सिलिंडर्स विकत घेऊन फिरायची वेळ येणार असे दिसत आहे.

दुसरी गोष्ट महत्वाकांक्षेमध्ये तुलना गर्भित आहे, आणि तुलना ही हेवा, मत्सर, द्वेष, स्पर्धा, निराशा, गर्व वगैरे अनेक नकारात्मक भावनांना जन्म देते. महत्वाकांक्षेला असत्याने घेरलेले असते. किती जणांचे पाय मागे ओढले जातात, किती जणांना लाच दिली जाते, किती जणांचा वापर केला जातो. सत्य हे प्रत्यक्ष वास्तव आहे, ढोंगीपणा हा माणसाच्या हव्यासाचा अविष्कार आहे. त्याने सत्यापासून आपल्याला खूप दूर आणून सोडले आहे. दैनंदिन जीवनात असत्याची इतकी सवय झाली आहे की सत्य काय आणि असत्य काय हे समजण्याची कुवत नष्ट झाली आहे.

महत्वाकांक्षेने आपल्याला वर म्हटल्याप्रमाणे, नैसर्गिक गतीपासून हटवले एवढेच नव्हे तर निसर्गापासून देखील दूर नेले. गरीबापासून श्रीमंतापर्यंत, अशिक्षितापासून विद्वानापर्यंत, गुन्हेगारापासून धर्मरक्षकापर्यंत सर्वांमध्ये त्या महत्वाकांक्षेचे वास्तव्य असते. महत्वाकांक्षेशिवाय या समाजात आपल्याला जगताच येणार नाही अशी आपली समजूत झालेली असते.

इच्छा, हव्यास, आकांक्षा, महत्वाकांक्षा हे सर्व खरे तर जीवनच नाकारतात. तेव्हा महत्वाकांक्षेने माणूस सुखी, समाधानी होतो का हे आपण आपल्या स्वतःच्या जीवनामधूनच तपासून पाहिले पाहिजे, हे सत्य आपण कृष्णमूर्तींच्या शिकवणीमधून या अंकात पाहण्याचा प्रयत्न करणार आहोत.

महत्वाकांक्षेविषयी नाही बोलत. ह्या जगात काय किंवा परलोकात-ज्याला कोणीतरी बनायचे आहे तो महत्वाकांक्षी आहे. धर्मगुरूला धर्माधिकारी व्हायची इच्छा असते, कारकुनाला अधिकारी व्हायचे असते; एखाद्याला अध्यात्म ज्याला म्हटले जाते त्याचा अनुभव हवा असतो; हे सर्व एकाच पातळीवर असतात, कारण कोणीतरी होणे किंवा काहीतर संपादणे हीच त्यांची तळमळ असते.

आता जगात महत्वाकांक्षेने काय अनर्थ घडवला आहे हे पाहून आणि महत्वाकांक्षी माणूस प्रेम करू शकत नाही हे पटल्यावर साहजिकच प्रश्न पडतो की महत्वाकांक्षेतून संपूर्ण मुक्त होता येईल का? मी त्याचे उत्तर देऊ शकत नाही. तुम्हालाच ते शोधायला हवे. पण असे पहा, आपणा सर्वांना सुरक्षितता हवी, संरक्षण हवे, हमी हवी हे सत्य आहे. म्हणून आपण महत्वाकांक्षेत जगतो. असे लोक, जरी ते गंभीर प्रश्न विचारत असले तरी, गंभीर नसतात.

अथेन्स येथील तिसरे भाषण, १९५६

प्रश्नकर्ता : आपल्या मते महत्वाकांक्षा म्हणजे काय? स्वतः मधील काही सुधारणेला देखील तुम्ही महत्वाकांक्षा म्हणणार का? महत्वाकांक्षा कुठल्या टप्प्यावर सुरू होते?

कृष्णमूर्ती : तुम्ही केव्हा महत्वाकांक्षी असता हे तुम्हाला समजते का? जेव्हा मला काहीतरी अधिक हवे असते, जेव्हा मला माझेच खरे करायचे असते, जेव्हा मला कोणीतरी बनायचे असते, तेव्हा ती महत्वाकांक्षा नसते का? स्वतःला सुधारणे हा पण महत्वाकांक्षेचा प्रकार नाही का? मी ह्या जगात महत्वाकांक्षी नसेन, मला खूप राजकीय सत्ता असलेला नेता व्हायचे नसेल, किंवा खूप संपत्ती, प्रतिष्ठा असलेला उद्योगपती व्हायचे नसेल. परंतु मी अध्यात्मात महत्वाकांक्षी असेन, म्हणजे मला संत व्हायचे असेल, मला गर्वमुक्त व्हायचे असेल, कोणी तरी होण्याचा आग्रह हीच महत्वाकांक्षेची सुरुवात नाही का?... मी गर्विष्ठ आहे आणि गर्वामधील सूचित अर्थ पाहून मी नम्रतेचे पोषण करतो. ती नम्रतेची जोपासना ही स्वकेंद्रीत कृती नाही का?...

मला समजतंय की मी महत्वाकांक्षी आहे, मग मी काय करू? त्यातून मुक्ती आहे का? ह्याचा अर्थ असा नव्हे की तुम्ही महत्वाकांक्षी नसावे. महत्वाकांक्षेपासून मुक्ती शक्य आहे का? मी तर्कशुद्ध विचार करू शकतो. माझ्या संबंधांतील महत्वाकांक्षेचा संघर्ष, निर्दयता, क्रूरपणा

मी पाहतो. ह्या पाहण्याची मला मदत होईल का? महत्वाकांक्षेच्या घातकपणाचे स्पष्टीकरण, महत्वाकांक्षेपासून मुक्त व्हायला मदत करू शकेल का? किंवा एकच असा मार्ग आहे की तुच्छतेविना महत्वाकांक्षेचे सर्व परिणाम पाहणे, मी फक्त जाणीवेच्या पातळीवर महत्वाकांक्षी नाही तर माझ्या स्वतःच्या विचारांच्या खोल पातळीवर महत्वाकांक्षी आहे- ह्या सत्याला जागृत होणे? खरेतर कुठल्याही विरोधाशिवाय मी त्याला संपूर्ण सजग व्हायला पाहिजे कारण मी त्याच्याविरुद्ध जितकी धडपड करीन तितकी मी त्याला पुष्टी देईन. महत्वाकांक्षा ही माझी सवय झाली आहे, आणि सवयीला जेवढे थोपवाला तितकी ती प्रबळ होते. याउलट जर मी त्याबद्दल सजग राहीन, त्यातील वास्तव पाहीन तर त्यातून मूलभूत बदल घडू शकणार नाही का? जर मी महत्वाकांक्षी आहे हे मला पटले, आणि मी त्याचे परिणाम शाब्दिक पातळीवर नव्हे तर आंतरिक पातळीवर देखील पाहिले; म्हणजे सवयी, संवेदना, परंपरा यांच्या परिणामांची जाणीव मला झाली तर काय घडेल? त्या वास्तवाबरोबर माझे मन स्थिर होईल, नाही का? मग माझ्या मनाची त्याला अधिक प्रतिक्रिया नसते, ते वास्तव असते. आणि वास्तवाचा शांतपणे स्वीकार म्हणजे त्या वास्तवापासून मुक्ती नाही का?

To Be Human

ओक ग्रीव्ह येथील तिसरे भाषण, १९५२

वार्षिक संमेलन

What is a Religious Mind?

कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडियाच्या विद्यमाने होणारे वार्षिक संमेलन या वर्षी राजघाट येथील कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र, वाराणसी येथे ११ ते १४ नोव्हेंबर २००९ या दरम्यान होणार आहे.

धार्मिक मन म्हणजे काय? या प्रश्नावर गहन चिंतन करण्यास पोषक वातावरण निर्माण करणे हे या संमेलनाचे उद्दिष्ट आहे. भाषणे, गटसंवाद, कृष्णमूर्तीच्या प्रवचनांच्या ध्वनिचित्रफिती या सगळ्या माध्यमांचे प्रयोजन या मूलभूत प्रश्नाची सूक्ष्म पटले उलगडण्यासाठीच केले जाणार आहे. येथे शांत राहता यावे, निसर्गाच्या सांनिध्यात वेळ घालविता यावा, निरीक्षण, चिंतन मनन, परस्पर विचारांची देवाण घेवाण यासाठी आवश्यक असलेली ऊर्जा एकवटता यावी या दृष्टीने या कार्यक्रमाची रचना केली गेली आहे.

अधिक माहितीसाठी खालील पत्त्यावर/फोनवर/ईमेल वर संपर्क साधावा.

कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडिया,
राजघाट फोर्ट, वाराणसी - २२१ ००१.
ई मेल: kcentrevns@gmail.com
वेबसाइट: www.j-krishnamurti.org
फोन: ०५४२ - २४४१२८९, २४४०४५३

महत्वाकांक्षेचे स्वरूप

जसे आपण मोठे होत जातो तसे आपल्या लक्षात येते की, मन हे आकलनाचे एक साधन आहे, जे आपण कोणत्याही समस्येची उकल करण्यासाठी वापरतो, चौकशी करण्यासाठी, प्रश्न विचारण्यासाठी किंवा शोध घेण्यासाठी वापरतो - त्या मनाचा जर गैरवापर केला, तर त्याची अधोगती होते, ते दुभंगते आणि मला असे वाटते की मनाच्या या अधोगतीला कारणीभूत असलेल्या अनेक घटकांपैकी निवड करण्याची प्रक्रिया हा एक मुख्य घटक आहे.

आपले सारे जीवन हे निवडीवर आधारित असते. आपल्या अस्तित्वाच्या निरनिराळ्या स्तरांवर आपण निवड करीत असतो. आपण सफेद आणि निळ्या रंगामध्ये निवड करतो, दोन फुलांमध्ये निवड करतो, आवड आणि नावडीच्या दोन मानसिक प्रेरणांमधील निवड, अमुक कल्पना, श्रद्धांमधून निवड, काही स्वीकारणे आणि इतर नाकारणे. तेव्हा आपली मानसिक रचनाच निवडीच्या प्रक्रियेवर आधारलेली आहे. हा सतत निवड करण्याचा, फरक करण्याचा तसेच नाकारणे, स्वीकारण्याचा, दूर सारण्याचा प्रयत्न असतो आणि या निवडीच्या प्रक्रियेमध्ये सतत संघर्ष असतो, अथक प्रयत्न असतो. तिथे कधीच सरळ आकलन होत नाही, तर नेहमीच ही संग्रह करण्याची कंटाळवाणी प्रक्रिया असते, फरक करण्याची क्षमता असते, जी खरे तर स्मृतीवर आधारित असते, ज्ञानाच्या, माहितीच्या संग्रहावर आधारित असते आणि म्हणून निवडीमधून केलेला हा सततचा प्रयत्न असतो.

आता निवड म्हणजे महत्वाकांक्षा नव्हे का? आमचे जीवन ही एक महत्वाकांक्षाच आहे. आम्हाला कोणीतरी व्हायचे असते. आपल्याला चांगले म्हणवून घ्यायला पाहिजे असते, आपल्याला ध्येय

गाठायचे असते. मी जर हुशार नसेन तर मला हुशार व्हायला पाहिजे. मी जर हिंसक असेन तर मला अहिंसक व्हायला पाहिजे. हे काहीतरी होणे ही महत्वाकांक्षेची प्रक्रिया असते. मग मला कोणीतरी मोठा राजकारणी व्हायचे असो किंवा सर्वात परिपूर्ण संत व्हायचे असो, ती महत्वाकांक्षा, काहीतरी होण्याचा आवेश ही निवड करण्याची, महत्वाकांक्षेची प्रक्रिया असते, जी मूलतः निवडीवर आधारित असते.

तेव्हा आपले जीवन ही एक संघर्षाची मालिका असते, जी एका तर्कशास्त्रीय संकल्पनेपासून, सिद्धांतापासून, इच्छेपासून दुसरीकडे जात असते आणि या काहीतरी होण्याच्या प्रक्रियेमध्ये, या धडपडीच्या प्रक्रियेमध्ये मनाची अधोगती होत असते. या अधोगतीचा अगदी स्वभावच निवड करणे असतो आणि आपल्याला वाटते निवड आवश्यक आहे, ज्या निवडीमधून महत्वाकांक्षेचा जन्म होत असतो.

आता आपण जगण्याचा असा एक मार्ग शोधू शकतो का की जो महत्वाकांक्षेवर आधारित नसेल? जो निवडीमधून आलेला नसतो, जे एक उमलणे असते की ज्यामध्ये फळाची अपेक्षा अभिप्रेत नसते. जीवनाविषयी आपल्याला फक्त माहित असते ते म्हणजे जीवन ही धडपडीची एक मालिका असते, जिचा शेवट आपण परिणामामध्येच पाहतो आणि ते परिणाम अधिक चांगल्या फळासाठी आपण दूर सारीत असतो. आपल्याला फक्त हेच माहित असते.

उदाहरणार्थ जो मनुष्य गुहेत एकटाच बसलेला असतो, त्या त्याच्या परिपूर्ण बनण्याच्या प्रक्रियेमध्येच निवड असते. आणि ती निवड म्हणजे महत्वाकांक्षाच असते. जो मनुष्य हिंसक असतो तो अहिंसक होण्याचा प्रयत्न करतो; ती अहिंसक बनण्याची प्रक्रिया म्हणजे महत्वाकांक्षाच असते. आपण महत्वाकांक्षा योग्य की अयोग्य, बरोबर की चूक आहे, ती जीवनामध्ये आवश्यक आहे किंवा नाही हे जाणण्याचा प्रयत्न करीत नाही आहोत, तर ती महत्वाकांक्षा अगदी साधे-सरळ जीवन जगण्यासाठी पूरक आहे का, याचा शोध घेत आहोत. मला असे म्हणायचे नाही की साधेपणा म्हणजे थोडे कमी कपडे वापरणे. ते साधे जीवन नसते. साधा कपडा नेसणे म्हणजे मनुष्य साधा आहे असे सूचित होत नाही. त्या उलट, बाहेरील गोष्टींचा त्याग करण्यामध्ये मन अधिक महत्वाकांक्षी बनते. कारण ते त्या मनानेच निर्माण केलेल्या आणि प्रक्षेपित केलेल्या आदर्शांना धरून ठेवण्याचा प्रयत्न करीत असते. म्हणून आपण आपल्या स्वतःच्या विचार करण्याच्या पद्धतीचे निरीक्षण करीत या महत्वाकांक्षेच्या प्रश्नाचा शोध घ्यायचा नाही का? महत्वाकांक्षा स्पर्धेला कशी जन्म देते ते आपण पाहतो. शाळेमधील मुलांमध्ये असो किंवा मोठ्या राजकारण्यांमध्ये, अगदी वरपर्यंत त्यांना विक्रम मोडायचा असतो. ही महत्वाकांक्षा काही औद्योगिक - व्यावहारिक फायदे करून देते. परंतु निश्चितच त्या मार्गामध्येच मन झाकोळून जात असते. तांत्रिक संस्कारबद्धता असते. म्हणजे मग मन त्याची लवचिकता हरवून बसते, मनाचा साधेपणा घालवून बसते. आणि म्हणूनच मग सरळ अनुभव घेण्यास ते मन असमर्थ असते. तेव्हा एक संघटना म्हणून नव्हे, तर एक व्यक्ती म्हणून, तुम्ही आणि मी आपण महत्वाकांक्षा म्हणजे काय आहे ह्याची विचारणा नाही का करायची? ह्या महत्वाकांक्षेचा अर्थ काय? आपण आपल्या या जीवनातील महत्वाकांक्षेसंबंधी जागरूक तरी आहोत का, ह्याचा शोध नाही का घ्यायचा?

जेव्हा आपण राष्ट्रासाठी उदात्त कार्य करण्यास प्रवृत्त होतो, तेव्हा त्यामध्ये महत्वाकांक्षेचा मूलभूत अंश नसतो का? तो एक निवड

करण्याचाच मार्ग असतो. आणि म्हणून निवड करणे ही आपल्या महत्वाकांक्षी जीवनावर भ्रष्टाचारी प्रभाव टाकणारी आणि म्हणून जीवन उमलण्यास प्रतिबंध करणारी नसते का? जो मनुष्य उमलत असतो तोच जगत असतो. तो कोणीतरी बनत नसतो.

उमलणारे मन आणि कोणीतरी होण्यासाठी धडपडणारे मन यामध्ये फरक नसतो का? कोणीतरी बनण्यासाठी धडपडणारे मन हे नेहमीच वाढत असते, आधार घेत असते, व्यापक होत असते, अनुभव हे ज्ञान म्हणून गोळा करीत असते. आपल्याला ही प्रक्रिया आपल्या दैनंदिन जीवनामध्ये पूर्ण माहित आहे - तिच्या सर्व परिणामांसह, तिच्या संघर्षांसह, दुःखांसह. परंतु आपल्याला जीवनाचे उमलणे म्हणजे काय हे माहीतच नसते. आणि दोन मनांमध्ये फरक नसतो का, जो आपल्याला शोधायचा आहे? त्यामध्ये निराळे करण्याचा, विलग करण्याचा प्रयत्न नाही. परंतु आपल्या जगण्याच्या प्रक्रियेमध्ये शोध घ्यायचा असतो आणि जेव्हा याचा आपल्याला शोध लागेल तेव्हा आपण कदाचित ही महत्वाकांक्षा बाजूला सारू शकू. निवड करण्याच्या या पद्धतीचा आणि उमलण्याचा शोध घेऊ. तो जगण्याचा एक मार्ग असेल - आणि ती कदाचित खरी कृती असेल.

म्हणून जर आपण जीवनाच्या उमलण्याचा शोध घेण्याऐवजी केवळ असे म्हटले की आपण महत्वाकांक्षी असता कामा नये, तर केवळ महत्वाकांक्षा नाहीशी करण्याने मन देखील मारले जाते. कारण ती सुद्धा आपल्या इच्छेचीच निवड करण्याची एक कृती असते. तेव्हा आपल्यापैकी प्रत्येकाला याचा शोध घेणे आवश्यक नाही का, की आपल्या जीवनामध्ये महत्वाकांक्षेबद्दल सत्य काय आहे? आपण सर्व महत्वाकांक्षी असले पाहिजे असेच उत्तेजन दिले जाते. आपला समाज त्यावर आधारित आहे. या उद्देशाची सर्व शक्ति ही परिणामासाठीच असते आणि त्या महत्वाकांक्षेमध्ये असमानता असते आणि कायद्यांच्या मदतीने बदल घडवून सर्वांना एकाच पातळीवर आणण्याचा प्रयत्न केला जातो. कदाचित त्या जीवनशैलीमध्ये तो जगण्याचा दृष्टिकोनच मुळात चूक असेल आणि कदाचित तिथे दुसरा पर्यायी मार्ग असेल जे जीवनाचे उमलणे असेल, जे पुन्हा संग्रहित केल्याशिवाय व्यक्त होऊ शकेल. सरतेशेवटी आपल्याला माहित असते की जेव्हा आपण कशाच्या तरी मागे लागण्याबद्दल, काहीतरी बनण्याचा प्रयत्न करण्याबद्दल जागरूक असतो तेव्हा तीच महत्वाकांक्षा असते, परिणामाच्या किंवा फळाच्या मागे धावणारी.

परंतु तिथे एक अशी ऊर्जा असते, शक्ती असते, जिच्यामध्ये संग्रहित करण्याच्या प्रक्रियेशिवाय असा आवेग असतो, जो 'मी'च्या पार्श्वभूमीशिवाय असतो. 'स्व'च्या किंवा 'अहं'च्या पार्श्वभूमीशिवाय आणि तोच निर्मितीचा मार्ग असतो. त्याचे आकलन झाल्याशिवाय, ते प्रत्यक्ष अनुभवल्याशिवाय आपले जीवन शुष्क असते, आपले जीवन अंतहीन संघर्षाची एक मालिकाच बनते, ज्यामध्ये काही निर्मिती नसते, आनंद नसतो आणि कदाचित जर आपण महत्वाकांक्षेचा त्याग करून नव्हे तर खुल्या मनाने समजून घेऊन, महत्वाकांक्षेबद्दलच्या सत्याला नीट ऐकून हे सर्व महत्वाकांक्षेचे पैलू समजून घेतले, तर कदाचित आपण त्या निर्मितीप्रत येऊ की जिथे सतत अभिव्यक्ती असते, जी 'स्व'च्या परिपूर्तीची अभिव्यक्ती नसते. तर त्या ऊर्जेची अभिव्यक्ती असते जी 'मी'च्या, 'अहं'च्या मर्यादेशिवाय घडत असते.

Total Freedom, मुंबईतील दहावे भाषण, १९५३

या जगात महत्त्वाकांक्षेविरहित, तुम्ही जसे आहात तसेच जगणे शक्य नाही का ?

तुम्ही लहान असतानाच टापटिपीने व स्वच्छतेने राहण्यास, चळवळ न करता स्वस्थ बसण्यास, जेवताना पद्धतशीर वागण्यास, दुसऱ्याची कदर करण्यास व वक्तशीर असण्यास शिकणे फार महत्त्वाचे आहे; पण या गोष्टी कितीही आवश्यक असल्या तरी त्या वरवरच्या आहेत आणि अंतःस्थित गोष्टींची समजूत करून न घेता, तुम्ही नुसत्या वरवरच्या गोष्टींचा विकास केलात तर सौंदर्याचे खरे मर्म तुम्हाला कधीच कळणार नाही. जे मन कोणत्याही राष्ट्राचे, समुदायाचे किंवा समाजाचे नसते, ज्या मनाला सत्ता नसते, ते मन महत्त्वाकांक्षेने पेटलेले नसते आणि भीतीने बद्ध नसते, तेच मन प्रीतीने व सद्भावनेने उमलून येत असते. ते वास्तवाच्याच गतीने चालत असते. त्यामुळे त्याला सौंदर्याचा बोध होतो. कुरूपता व सौंदर्य या दोहोंना ते सारखेच संवेदनशील असते; त्यामुळे ते मन सर्जनशील असते. त्याला अमर्याद बोधक्षमता असते.

प्रश्नकर्ता: मला लहानपणी जर एखादी महत्त्वाकांक्षा असेल तर मी मोठेपणी ती पूर्ण करू शकेन का?

कृष्णमूर्ती: लहानपणची महत्त्वाकांक्षा सामान्यतः पुढे फारशी टिकून राहत नाही, होय ना? एखाद्या लहान मुलाला 'इंजिन ड्रायव्हर' व्हायचे असते किंवा आकाशातून झपाट्याने जाणारे विमान तो पाहतो आणि त्याला विमानचालक व्हावेसे वाटते किंवा तो एखाद्या राजकीय पुढाऱ्याचे व्याख्यान ऐकतो आणि त्याच्यासारखे व्हावेसे त्याला वाटते. इतकेच काय, एखादा संन्यासी पाहून आपणही संन्यासी व्हावे असे त्याला वाटते. एखाद्या मुलीला, आपल्याला पुष्कळ मुले असावीत किंवा श्रीमंत पतीची राणी होऊन अलीशान बंगल्यात राहावे असे वाटत असते किंवा आपण चित्रे काढावीत किंवा कविता कराव्यात अशीही तिची आकांक्षा असू शकते.

आता, लहानपणच्या स्वप्नांची पूर्ती होईल का? आणि स्वप्ने ही त्यांची परिपूर्ती करण्याच्या लायकीची असतात का? कोणतीही इच्छा असो, ती पूर्ण करण्याचा प्रयत्न करण्याने नेहमी दुःखच वाट्यास येते. अजून कदाचित हे तुमच्या ध्यानात आले नसेल; पण तुम्ही मोठे व्हाल तसतसे हे लक्षात येऊ लागेल. दुःख म्हणजे इच्छेची सावली, मला

सुप्रसिद्ध किंवा श्रीमंत व्हावेसे वाटत असेल तर इतरांना बाजूस ढकलून व शत्रुत्व निर्माण करून मी माझे उद्दिष्ट गाठण्याची धडपड करतो आणि जरी मला हवे ते मिळाले तरी हटकून काही ना काही तरी अनिष्ट घडते. मी आजारी पडतो किंवा माझी इच्छा पूर्ण होता होताच मला आणखी कशाची तरी ओढ लागते आणि मृत्यू तर नेहमी कोपऱ्यावर टपूनच बसलेला असतो. महत्त्वाकांक्षा, इच्छा व इच्छापूर्ती यातून अटळपणे नैराश्य व दुःखच येत असते. ही प्रक्रिया तुमची तुम्ही पाहू शकता. तुमच्याभोवतीच्या वडील माणसांचा अभ्यास करा. जे लोक सुप्रसिद्ध आहेत, ज्यांना देशात लोकमान्यता आहे, ज्यांनी नावलौकिक मिळविला आहे, ज्यांच्या हाती सत्ता आहे त्यांचा अभ्यास करा. त्यांच्या मुद्रा पाहा, ते किती दुःखीकष्टी, कसे लडू, कसे भपकेबाज असतात ते पाहा. त्यांच्या मुद्रेवर वाकड्यातिकड्या सुरकुत्या, आट्या उमटलेल्या असतात. ते कधी सद्भावनेने बहरून येत नाहीत, कारण त्यांची अंतःकरणेच व्यथित असतात.

या जगात महत्त्वाकांक्षेविरहित, तुम्ही जसे आहात तसेच जगणे शक्य नाही का? आपण कसे आहोत त्यात बदल करायला न जाता, जर ते समजून घेण्यास प्रारंभ केलात तर तुम्ही जे आहात त्यात पालट होतो. मला असे वाटते की, या जगात पूर्णपणे अज्ञात, अनामिक राहून तसेच सुप्रसिद्ध, महत्त्वाकांक्षी व निष्ठुर न होता आपल्याला जगता येते. आपण 'स्व'ला जेव्हा मुळीच महत्त्व देत नाही तेव्हा आपण खूप सुखाने जगू शकतो आणि हेही योग्य शिक्षणाचे एक अंग आहे.

सारे जग यशाचे पुजारी आहे. एखादा गरीब मुलगा रात्री जागून अभ्यास करून पुढे मोठा न्यायाधीश कसा झाला किंवा वर्तमानपत्रे विकण्यापासून प्रारंभ करून पुढे तो कोट्याधीश कसा झाला, याच्या गोष्टी तुम्ही ऐकताच. यशाच्या गौरवगाथा तुमच्या मनावर ठसविल्या जातात; पण मोठ्या यशःप्राप्तीबरोबर मोठे दुःखही येते; पण काही तरी संपादन करण्याच्या इच्छेतच आपल्यापैकी बहुतेक जण अडकतो आणि यातनांचे स्वरूप समजून त्याचा विलय करण्यापेक्षा आपल्याला यशाचेच फार महत्त्व वाटते.

या गोष्टींचा विचार करा, प्र. २०

कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र, सह्याद्री (KFI) येथील विशेष अध्ययन कार्यशाळा

२१ ते २५ सप्टेंबर २००९	Creativity In Daily Living	५ ते ११ ऑक्टोबर २००९	What Is Meditation According To J. Krishnamurti?
९ ते १३ नोव्हेंबर २००९	जे. कृष्णमूर्ती: एक ओळख (मराठी)	२५ ते ३१ डिसेंबर २००९	In The Problem Is The Solution
४ ते ८ जानेवारी २०१०	Explorations Into Consciousness		

संपर्कासाठी पत्ता : संचालक, कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र सह्याद्री, पोस्ट - तिवई हिल, तालुका खेड (राजगुरुनगर), जिल्हा - पुणे, पिन - ४१०५१३, महाराष्ट्र
दूरध्वनी : (०२१३५) २८८७७२, २८८३४८, २०३४७५ • ईमेल - kscskfi@gmail.com • वेबसाईट : http://www.kscskfi.com

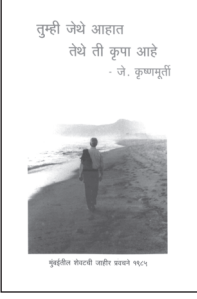
आनंद विहार, कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र, बदलापूर येथील विशेष अध्ययन कार्यशाळा

१२-१३ सप्टेंबर २००९	What is the Future of Our Children?	१०-११ ऑक्टोबर २००९	In the Present is the Whole of Time
१४-१५ नोव्हेंबर २००९	Watching Without Recording	१२-१३ डिसेंबर २००९	How Can the Brain Transform Itself?
९-१० जानेवारी २०१०	Thinking About Oneself All Day Long		

संपर्कासाठी पत्ता : आनंद-विहार, जे. कृष्णमूर्ती सेल्फ एज्युकेशन सोसायटी, जांभिलघर, राहाटोली गावाजवळ, बदलापूर (प.), ता. ठाणे, पिनकोड- ४२१५०३, महाराष्ट्र, दूरध्वनी : ९४२०६०७४२८, (०२२) २५१५३०९४, २४२२३१९९ • ई मेल : zilog@vsnl.com

पुस्तक परिचय

तुम्ही जेथे आहात तेथे ती कृपा आहे

या पुस्तकात मुंबई येथे १९८५ साली जे. कृष्णमूर्ती यांनी सर जे. जे. स्कूल ऑफ आर्ट्सच्या आवारात दिलेली शेवटची चार प्रवचने सामावलेली आहेत.

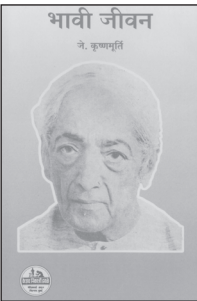
That Benediction is Where You Are - The Last Bombay Talks-1985 या पुस्तकाचा मराठी अनुवाद प्रा. कल्याणी किशोर यांनी केलेला आहे.

प्रवचनांखेरीज या पुस्तकात कृष्णजींच्या इतर लिखाणातून काही उतारे घेतलेले आहेत की ज्यामध्ये मुंबईच्या समुद्र किनाऱ्यावरील निसर्गसौंदर्य, मुंबई शहरातील वातावरण तसेच श्रीमंत-गरीब लोकांसंबंधी कृष्णजींची संवेदना ठळकपणे दिसून येते.

१९४७ पासून ते १९८५ पर्यंत जवळजवळ दरवर्षी कृष्णमूर्तींनी मुंबईत प्रवचने दिली आहेत. कृष्णमूर्तींचा मुंबईतील श्रोतृवृंद फार मोठा असायचा. त्यात विद्वान, बुद्धिवादी, राजकारणी, संन्यासी, सर्वसामान्य माणूस, श्रीमंत-गरीब सर्व थरातील लोक असायचे आणि विशेष म्हणजे सर्व प्रमुख धर्मांचे लोक त्यांची भाषणे ऐकायला यायचे.

कृष्णजींच्या शेवटच्या काळात त्यांना सतत जाणवणारी एकूण मानवजातीला - मानवी जाणिवेला (Human Consciousness) बदलण्याची कळकळ या त्यांच्या भाषणांमधून व्यक्त झालेली आहे.

भावी जीवन

भावी जीवन या पुस्तकात जे. कृष्णमूर्ती यांनी राजघाट येथील शाळेतील विद्यार्थी, शिक्षक व पालक यांच्याबरोबर केलेले संवाद आणि काही भाषणे समाविष्ट करण्यात आलेली आहेत. तसेच या पुस्तकात कृष्णजींनी स्वतः जवळजवळ वीस पानी प्रस्तावना लिहिलेली आहे.

शिक्षक आणि विद्यार्थी यांच्याबरोबरच्या संवादांमधून कृष्णजींचा शिक्षण विषयक दृष्टिकोन स्पष्ट झालेला आहे.

Life Ahead या इंग्रजी पुस्तकाचा हा मराठी अनुवाद श्री. दिवाकर घैसास यांनी केलेला आहे.

सत्तरीच्या दशकात जरी ही भाषणे/ संवाद झालेले असले तरी सुद्धा आजही शिक्षण या विषयावरील समस्या तशाच आहेत, किंबहुना अधिक जटील झालेल्या आहेत.

प्रश्नकर्ता : संपूर्ण बदल याचा आपण काय अर्थ करता आणि त्याची आपल्याला आपल्या अंतर्गात कशी प्रचीती येईल ?

कृष्णमूर्ती : तुम्ही संपूर्ण बदल घडवून आणण्याचा प्रयत्न केलात तर तो घडून येईल असे तुम्हाला वाटते काय? बदल म्हणजे काय हे तुम्हाला ठाऊक आहे का ? समजा, तुम्ही महत्वाकांक्षी आहात आणि महत्वाकांक्षेत काय काय अध्याहत असते ? आशा, इच्छापूर्ती, वैफल्य, क्रौर्य, दुःख, बेपर्वाई, लोभीपणा, हेवा, प्रेमाचा अगदी पूर्ण अभाव - ते सगळे तुम्हाला आता जाणवू लागले आहे. हे सर्व जाणवले की तुम्ही काय करणार आहात? महत्वाकांक्षेत बदल करण्याचा किंवा तिचे रूपांतर करण्याचा प्रयत्न करणे ही सुद्धा एक महत्वाकांक्षाच असते, होय की नाही? त्यात अन्य काही तरी होण्याची इच्छा असते. तुम्ही एका इच्छेला नकार द्यालही; पण खुद्द त्या प्रक्रियेत तुम्ही दुसरी इच्छा वाढविता आणि तीतूनही दुःखच उत्पन्न होते.

आता, महत्वाकांक्षेनेच दुःख उत्पन्न होते आणि महत्वाकांक्षेचा अंत करण्याच्या इच्छेतूनही दुःखच उत्पन्न होते हे जर तुम्हाला कळले, त्यातील सत्यता तुम्ही स्वतः अगदी निखळपणे पाहिलीत आणि स्वतः कृती न करता त्या सत्याला कृती करण्यास वाव दिलात, तर सत्य मनामध्ये मूलभूत बदल घडवून आणते, संपूर्ण परिवर्तन घडवून आणते; पण यासाठी फार फार लक्ष द्यावे लागते, अंतर्गाचा वेध घेणारी दृष्टी असावी लागते.

तुम्हांला नेहमी “तुम्ही चांगले झाले पाहिजे, तुम्ही प्रेम केले पाहिजे,” वगैरे सांगितले जाते. ते सांगितल्यावर सामान्यपणे काय घडते? तुम्ही म्हणता, “चांगले होण्याचा मी सराव केला पाहिजे, मी माझ्या पालकांविषयी प्रेम दाखवले पाहिजे, माझे नोकरावर, गाढवावर, प्रत्येकावर प्रेम आहे असे दिसले पाहिजे.” याचा अर्थ तुम्ही प्रेम दाखविण्याचा प्रयत्न करीत आहात आणि तसले प्रेम अगदी हीन, अत्यंत क्षुद्र असते. राष्ट्रवादी लोक निरंतर बंधुभावाचा दिखाऊ सराव करतात. ते जसे मूर्ख, बालीश असते तसेच हे प्रेम असते. अशा उद्योगांना लोभीपणाच कारणीभूत होत असतो; पण राष्ट्रवाद, लोभीपणा यातील सत्य काय आहे ते तुम्ही स्पष्ट पाहिलेत आणि त्या सत्याला तुमच्यावर कृती करण्यास वाव दिलात, त्या सत्याला कृती करू दिलीत, तर तुम्ही विनासायास बंधुभावाने वागणारे व्हाल. प्रेमाचा सराव करणारे मन प्रेम करू शकत नसते आणि जर तुम्ही प्रेम केलेत आणि त्यात व्यत्यय आणला नाहीत, तर प्रेमच कार्यशील होईल.

या गोष्टींचा विचार करा, प्र. २०

सहाद्री अध्ययन केंद्र- मराठी शिबीर मे, २००९

सहाद्री अध्ययन केंद्रतर्फे दरवर्षी मे महिन्यामध्ये मराठी भाषिकांसाठी एक संमेलन आयोजित केले जाते. या वर्षी ते शिबीर २२ ते २७ मे २००९ दरम्यान भरले होते. संमेलनाचा विषय होता ‘जीवन म्हणजेच नातेसंबंध’.

या संमेलनातील कार्यक्रमांमध्ये काही वक्त्यांची भाषणे, लहान गटसंवाद, प्रश्नोत्तरांसाठी बैठका, कृष्णमूर्तींच्या भाषणांचे व्हिडिओ शो, सकाळ-संध्याकाळ निसर्गदर्शनासाठी फिरणे, योगाचे वर्ग आयोजित केले होते.

महाराष्ट्रातील विविध भागातून १६० अभ्यासकांनी या शिबिरामध्ये भाग घेतला. आबाल-वृद्धांनी तसेच विविध व्यवसायांमधून-इंजिनियर्स, डॉक्टर्स, अगदी फेरीवाल्यापर्यंत समाजातील सर्व थरातील लोकांनी शिबिरात भाग घेतला होता. स्त्री-पुरुष जवळजवळ समान संख्येने उपस्थित होते.

महत्वाकांक्षा आणि स्वाभाविक पेशा

आता महत्वाकांक्षेमुळे जगात काय झाले आहे? याचा विचार आपल्यापैकी फारच थोड्यांनी केला आहे. काहीतरी मिळवावे, फायदा लाटावा, काहीतरी प्राप्त करावे, दुसऱ्याच्या पुढे जावे, यासाठी धडपडत असलेला एखादा माणूस तुम्ही पाहता तेव्हा, त्या माणसाच्या मनात, हृदयात काय आहे, असा प्रश्न तुम्ही स्वतःला विचारला आहे का? तुम्ही महत्वाकांक्षी असताना, आध्यात्मिक दृष्टीने किंवा बाह्य लौकिक दृष्टीने कोणीतरी मोठे होण्यासाठी झगडत असताना जर तुमच्या स्वतःच्या हृदयात डोकावून पाहिलेत तर तेथे तुम्हांला भयाची कीड दिसेल. महत्वाकांक्षी मनुष्य सर्वात जास्त घाबरलेला मनुष्य असतो, कारण तो मुळात जसा आहे तसाच राहायला भीत असतो. तो म्हणतो मी जर आहे तसाच राहिन तर मी यःकश्चित् माणूस होईन, म्हणून 'मी कोणीतरी मोठा माणूस दंडाधिकारी, न्यायाधीश, मंत्री असेन कोणीतरी झालेच पाहिजे.' ही प्रक्रिया जर तुम्ही बारकाईने तपासलीत, शब्द व कल्पना यांच्या पडद्यामागे गेलात, पदप्रतिष्ठा व यश यांच्या भिंतीपलीकडे गेलात तर तुम्हांला तेथे भीतीच आढळेल; कारण महत्वाकांक्षी माणसाला आहे त्या स्थितीत राहण्याचे मोठे भय वाटत असते. त्याला असे वाटत असते की, तो स्वतः जो काही आहे तो कःपदार्थ आहे, भिकार, कुरूप आहे; त्याला एकाकी वाटते, अगदी शून्य, रिकामे वाटते, म्हणून तो म्हणतो, 'मी उद्योग करून काहीतरी हस्तगत केले पाहिजे.' म्हणून मग तो ज्याला 'ईश्वर' म्हणतो त्याच्या शोधार्थ निघतो, पण तो सुद्धा महत्वाकांक्षेचाच एक प्रकार असतो; किंवा या जगात कोणीतरी होण्याचा तो प्रयत्न करतो. या प्रकारे तो ज्या एकाकीपणाला खरोखरी भ्यालेला असतो, तो त्याचा एकाकीपणा, आंतरिक पोकळपणा झाकला जातो. तो त्यापासून पळतो व महत्वाकांक्षा हे त्या पलायनाचे एक माध्यम, एक साधन बनते.

तेव्हा, जगात काय घडत आहे? प्रत्येकजण कोणाशी तरी झगडत आहे. एका माणसाला आपण दुसऱ्यापेक्षा कमी पडतो असे वाटते, आणि सर्वोच्च स्थान मिळविण्यासाठी तो धडपडतो. प्रेम नाही, दुसऱ्याची कदर नाही, खोल विचार नाही. आपला समाज म्हणजे माणसाची माणसाशी चाललेली सततची लढाई. कोणीतरी मोठे होण्याच्या महत्वाकांक्षेतून ही लढाई उत्पन्न होते आणि वडील माणसे तुम्हाला महत्वाकांक्षी होण्यास प्रोत्साहन देतात. तुम्ही काहीतरी ठसठशीत कमवावे, नावलौकिक मिळवावा, श्रीमंत माणसाशी किंवा श्रीमंत स्त्रीशी विवाह करावा, समाजात दबदबा असणारे मित्र तुम्हाला असावेत, असे त्यांना वाटत असते. ते स्वतः घाबरलेले असतात. मनाने कुरूप असतात आणि तुम्हालाही त्यांच्यासारखेच बनवायला पाहतात आणि तुम्हाला सुद्धा त्यांच्यासारखे व्हायला हवेच असते. कारण तुमच्या दृष्टीस त्यातील भपका दिसत असतो. राज्यपालांचे आगमन झाले म्हणजे त्यांचे स्वागत करण्यासाठी प्रत्येकजण जमिनीपर्यंत वाकून नमस्कार करतो, त्यांना हारतुरे होतात, व्याख्याने झाडतात. त्यांना ते आवडते आणि तुम्हाला सुद्धा ते आवडते. त्याचे काका किंवा त्याचा कारकून जरी तुमच्या ओळखीचा असला तरी तुम्हाला त्यातच मोठेपणा वाटतो आणि त्याची महत्वाकांक्षा व त्याची कामगिरी यांच्या उबेत तुम्ही राहता. अशा रीतीने तुम्ही जुन्या पिढीच्या घाणेरड्या जाळ्यात अडकता. या राक्षसी समाजाच्या चौकटीत अडकता. जर तुम्ही अत्यंत तल्लख, दक्ष, सतत निरीक्षण करून राहणारे, निर्भय असाल, आणि

काहीही मान्य न करता नेहमी हरकत व शंका घेणारे राहाल तर आणि तरच तुम्ही त्यात अडकणार नाही, आणि त्यापलीकडे जाऊन वेगळे जग निर्माण कराल.

म्हणूनच तुमचा खरा स्वाभाविक पेशा काय ते तुम्ही शोधून काढणे फार महत्वाचे आहे. स्वाभाविक पेशा म्हणजे काय ते तुम्हाला माहीत आहे का? असे काम की जे करण्यावर तुमचे प्रेम आहे, तुमच्या स्वभावाला जे धरून आहे. खरोखरी, शिक्षणाचे कार्यच मुळी हे आहे की तुम्ही मुक्तपणे, स्वतंत्रपणे वाढावे, म्हणजे तुम्ही महत्वाकांक्षेपासून मुक्त राहाल व आपले नैसर्गिक कर्तव्य शोधून काढाल. महत्वाकांक्षी माणसाला त्याचा खरा पेशा सापडलेलाच नसतो; सापडला असता तर तो महत्वाकांक्षी झाला नसता.

म्हणून शिक्षक व प्राचार्य यांनी तुम्हाला प्रज्ञावंत, निर्भय होण्यास मदत करणे ही त्यांची जबाबदारी आहे; म्हणजे तुम्हाला तुमचा स्वाभाविक पेशा सापडेल; तुमची स्वतःची जीवनरीत सापडेल, तुम्हाला खरोखरी कसे जगायचे आहे व उपजिविका चालवायची आहे ते सापडेल. यात वैचारिक क्रांतीचा अंतर्भाव आहे; कारण आपल्या सध्याच्या समाजात ज्याला वक्तृत्व आहे, ज्याला लेखनाचा गुण आहे, ज्याला सत्ता गाजविता येते, ज्याच्याजवळ मोठी मोटारगाडी आहे, त्याच्याबद्दल लोक अचंबा करतात, त्याला मोठा मान देतात, पण जो बागेत खणतो, स्वयंपाक करतो, घरबांधणीचे काम करतो त्याचा मात्र तिरस्कार केला जातो.

एखाद्या गवंड्याकडे, रस्त्याचे दुरुस्ती काम करणाऱ्या मजुराकडे, टॅक्सी चालकाकडे किंवा हातगाडीवाल्याकडे जेव्हा तुम्ही पाहता तेव्हा तुमच्या मनात काय भावना उद्भवतात त्यांचे तुम्हाला भान असते का? त्या माणसाकडे किती कमालीच्या तुच्छतेने तुम्ही बघता हे तुमच्या लक्षात आले आहे का? तुमच्या दृष्टीने तो जणू अस्तित्वातच नसतो. तुम्ही त्याचा अनादर करता; पण जेव्हा माणूस एखादा किताब धारण करणारा असतो, किंवा बँकर, व्यापारी, गुरू किंवा मंत्री असतो तेव्हा तुम्ही त्याला लगेच आदर दाखविता. पण तुम्हाला जर तुमचा खरा पेशा काय तो सापडला तर तुम्ही ही कुसकीनासकी पद्धत पार मोडून टाकण्यास मदत कराल; कारण मग तुम्ही माळी असा, चित्रकार असा, रंगारी असा, किंवा इंजिनियर असा, तुम्ही जे काही करीत असाल ते जीव लावून सर्वात्मना कराल आणि ती महत्वाकांक्षा नव्हे. एखादे काम आश्चर्य वाटेल इतके उत्कृष्टपणे करणे, ते पूर्णपणे करणे, खरेपणाने जे तुम्हाला अंतःकरणातून, खोलातून वाटते, जाणवते, त्याप्रमाणे करणे - ही काही महत्वाकांक्षा नव्हे आणि त्यात भीतीही नसते.

तुम्हाला तुमचे स्वाभाविक काम समजून येण्यास मदत करणे फार अवघड आहे, कारण त्यात शिक्षकाने प्रत्येक विद्यार्थ्याला नेमके काय काम उत्तम करता येते ते शोधण्यासाठी त्याकडे फारच लक्ष देण्याची आवश्यकता असते. त्याने भिऊ नये, प्रश्न विचारावे, तपासणी करावी, यासाठी शिक्षकाने त्याला मदत करायला पाहिजे. तुम्ही भावी उत्तम लेखक, कवी किंवा चित्रकार असू शकाल. ते काही जरी असले तरी ते काम करण्यावर तुमची खरी प्रीती असली तर तुम्ही महत्वाकांक्षी नसता, कारण प्रीतीमध्ये महत्वाकांक्षा नसते.

म्हणून जोपर्यंत तुम्ही लहान आहात तोपर्यंत तुमची स्वतःची प्रज्ञा जागृत करण्यास, व तुमचे स्वाभाविक काम शोधून काढण्यास, तुम्हाला

मदत करणे अत्यंत महत्वाचे नाही काय? मग तुम्ही जे कराल ते प्रेमाने कराल, जन्मभर कराल, म्हणजे त्यात महत्वाकांक्षा नसेल, स्पर्धा नसेल, पद व प्रतिष्ठेसाठी दुसऱ्यांशी झगडणेही नसेल, आणि असे झाले तरच कदाचित तुम्ही वेगळे जग निर्माण करू शकाल. त्या जगात जुन्या पिढीतील साऱ्या कुरूप गोष्टी नाहीशा झालेल्या असतील- त्यांची युद्धे, त्यांचा खोडसाळपणा, त्यांचे भिन्न भिन्न देव, त्यांचे अर्थशून्य कर्मकांड, त्यांची सार्वभौम सरकारे, त्यांचा हिंसाचार-काहीच नसेल, म्हणून तर शिक्षकांची व विद्यार्थ्यांची जबाबदारी फार मोठी आहे.

प्रश्नकर्ता : जर एखाद्याला अभियंता बनण्याची महत्वाकांक्षा असेल, तर त्याला स्थापत्यशास्त्राची आवड आहे असा अर्थ होत नाही का?

कृष्णमूर्ती : एखाद्या गोष्टीत आस्था असणे म्हणजे महत्वाकांक्षा असे तुम्ही म्हणाल काय? महत्वाकांक्षा या शब्दाचे आपण अनेक अर्थ करू शकतो. महत्वाकांक्षा ही भयातून उत्पन्न होते असे मला तरी वाटते. पण स्थापत्य शिकून मी सुंदर इमारती बांधीन, आश्चर्यकारक जलसिंचन योजना प्रत्यक्षात आणीन किंवा भव्य पूल बांधीन अशा इच्छेने जर लहानपणी माझ्या मनात इंजिनियर होण्याची मनीषा असेल तर त्याचा अर्थ माझे स्थापत्यशास्त्रावर प्रेम आहे असाच होतो; आणि ती महत्वाकांक्षा नव्हे. प्रीतीमध्ये भीती नसते.

म्हणून महत्वाकांक्षा असणे व एखाद्या गोष्टीत रस असणे, स्वारस्य असणे या दोन्ही वेगळ्या गोष्टी आहेत. मला जर खरोखरी चित्रकलेत रस असेल, चित्रे काढण्यावर माझी खरी प्रीती असेल तर मी सर्वोत्कृष्ट चित्रकार किंवा सर्वात विख्यात चित्रकार होण्यासाठी चढाओढ करित नाही. मी फक्त चित्रकलेवर प्रीती करतो. तुम्ही चित्रकलेत माझ्यापेक्षा सरस असाल, तरी पण मी माझी तुमच्याशी तुलना करित नाही. मी चित्र काढतो तेव्हा मी जे काही करित असतो त्यावर मी प्रेम करतो, आणि मला तेवढेच पुरेसे आहे.

भावी जीवन, प्र. ७

जे. कृष्णमूर्ती यांची काही इंग्रजी आणि भाषांतरित मराठी पुस्तके

1. First & Last Freedom
प्रथम अर्थात अंतिम मुक्ती
 2. Freedom from the Known
ज्ञातापासून मुक्ती
 3. Education & the Significance of Life
शिक्षण जीवन रहस्य
 4. Commentaries on Living I - III
जीवनभाष्ये १ - ३
 5. Beyond Violence
हिंसावृत्तीच्या पलीकडे
 6. Think On These Things
या गोष्टींचा विचार करा
 7. That Benediction is Where You Are
तुम्ही जेथे आहात तेथे ती कृपा आहे
 8. Life Ahead
भावी जीवन
 9. On Relationship
परस्पर संबंध
 10. On Education
शिक्षण संवाद
- आणि इतर बरीच पुस्तके, VCDs / DVDs

कृष्णमूर्तीविषयीच्या काही वेबसाईट्स :

www.jkrishnamurti.org
www.kfionline.org
www.kfa.org
www.kfoundation.org
www.kinfonet.org

Published in January, May, September

Registered with The Registrar of Newspapers for India under No. MAHMAR/2008/25259

If undelivered please return to :

Krishnamurti Foundation India

Bombay Executive Committee, Himmat Niwas, 31, Dongersey Road, Malabar Hill, Mumbai - 400 006.

Tel.: (022) 2363 3856 Email : kfimumbai@gmail.com

जे. कृष्णमूर्ती यांची शिकवण सर्वापर्यंत पोहोचविण्यासाठी 'कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडिया' ही संस्था कार्यरत आहे. फाउंडेशनने चेन्नई, ऋषी व्हॅली, बंगलोर, मुंबई, वाराणसी आणि सह्याद्री येथे अध्ययन केंद्रे, शाळा स्थापन केल्या आहेत. बऱ्याच ठिकाणी तेथील ग्रामीण समाजासाठी विकास केंद्रेही आहेत.

कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडियाचे मुख्य कार्यालय: कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडिया,

वसंतविहार, १२४, ग्रीनवेज रोड, चेन्नई - ६०० ०२८.

दूरध्वनी : (०४४) २४९३ ७८०३/७५९६,

ई-मेल : kfihq@md2.vsnl.net.in

वेबसाईट : www.kfionline.org

कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडियाचे मुंबई केंद्र हिम्मत निवास, मलबार हिल येथे असून येथे कृष्णमूर्तीची सर्व पुस्तके, डिव्हीडीज् उपलब्ध आहेत.

संपर्क :- कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडिया, बॉम्बे एक्झिक्युटिव्ह कमिटी, हिम्मत निवास, ३१, डोंगरसी मार्ग, मलबार हिल, मुंबई-४००००६.

दूरध्वनी - २३६३३८५६

ई-मेल : kfimumbai@gmail.com

'अंतरलहरी' ही वृत्तपत्रिका दर चार महिन्यांनी प्रसिद्ध होणारी पत्रिका आहे. कृष्णमूर्तीच्या शिकवणीचा अभ्यास करू इच्छिणाऱ्या व्यक्तींसाठी कृष्णमूर्तीच्या साहित्याची मराठी भाषांतरे, त्यांच्या शिकवणीसंबंधी लेख, संस्थेच्या उपक्रमांची, अभ्यासकेंद्रांची तसेच पुस्तके वगैरेची माहिती इ. ह्या पत्रिकेत प्रकाशित केली जाईल. आपल्याला ही पत्रिका घरपोच हवी असल्यास आमच्या मुंबई केंद्राच्या पत्त्यावर पत्र किंवा ई-मेल द्वारा कळवावे. कृपया आपले नाव, संपूर्ण पत्ता, दूरध्वनी आणि ई-मेल ही माहिती कळवावी.

Periodical